

ТОВЛАМАЧИЛИК ЖИНОЯТЛАРИНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ВА ФОШ ЭТИШГА САЛБИЙ ТАСИР КЎРСАТУВЧИ ОМИЛЛАР

Каримов Шукуржон Шавкатжон ўғли

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги

Академияси 304-гуруҳ курсанти

АНОТАЦИЯ:

Жиноятларни тез ва тўла очиш, айбдорларни фош этиш ҳамда одил судлов фаолиятида товламачилик жиноятига қарши кураш, ушбу турдаги жиноятларга қарши кураш ва тергов қилишда бошқа соҳа хизматлари билан ҳамкорлик қилишни такомиллаштириш юзасидан тақлиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш ҳисобланади.

Калит сўзлар: товламачилик, жиноят, тезкор тадбир, жиноят иши.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев халқимиз азалдан юксак қадрлаб келадиган, ҳамма нарсадан устун қўядиган “адолат” туйғусини ҳаётимизда янада кенг қарор топтириш, биринчи даражали вазифа эканига алоҳида эътибор қаратмоқда. Жамиятимизда коррупция турли жиноятларни содир этиш ва бошқа ҳуқуқбузарлик ҳолатларига қарши курашиш, уларга йўл қўймаслик, жиноятга жазо албатта муқаррар экани тўғрисидаги қонун талабларини амалда таъминлаш бўйича қатъий чоралар кўриш зарурлиги таъкидланмоқда.

Шунингдек таъкидлаш керакки, мамлакатимиз иқтисодиёти ривожланиши билан бирга иқтисодиёт соҳасида янги турдаги ижтимоий хавфли қилмишлар ҳам юзага кела бошлади. Иқтисодиёт соҳасидаги жиноятлар қаторида, хусусан ўзгалар мулкни талон-тарож қилиш фаолияти соҳасидаги жиноятлар ичида кўпроқ содир этилиши мумкин бўлган жиноят сифатида товламачилик жинояти ҳисобланади.

Таъкидлаш жоизки, товламачилик жиноятнинг кўпайиши мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига зарар етказди ҳамда фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғи хавфсизлигига хавф туғдиради.

Товламачилик – мулкий жиноятлардан бири. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқига кўра, товламачилик жабрланувчи ёки унинг яқин кишиларига зўрлик ишлатиш, мулкка шикаст етказиш ёки нобуд қилиш, ёхуд жабрланувчи учун сир сақланиши лозим бўлган маълумотларни ошкор қилиш билан кўрқитиб ўзгачан мулкни ёки мулкий ҳуқуқни топширишни, мулкий манфаатлар беришни ёхуд мулкий йўсиндаги ҳаракатлар содир этишни талаб қилиш ёхуд жабрланувчини ўз мулки ёки мулкка бўлган ҳуқуқини беришга мажбур қиладиган шароитга солиб қўйиш демакдир. Товламачиликда фақат моддий бойликларгина эмас, балки мулкий мақомдаги ҳужжатлар, қарз (тилҳат), меросдан воз кечиш тўғрисидаги ҳужжат, моддий

бойликларни олиш учун ишонч қоғози, санаторияларга йўлланма ва ҳоказолар тажовуз буюми бўлиши мумкин. Товламачилик жинояти тамагирлик мотиви билан содир қилинади. Товламачиликда мулк зўрлик ишлатиб тортиб олинмайди, балки унинг эгаси томонидан ўз ихтиёри билан берилади. Шунингдек, товламачиликда жабрланувчига нисбатан қўлланиладиган дўқ-пўписа, агар жабрланувчи товламачининг талабини бажармаса, кейинчалик амалга оширилишини назарда тутати. Кўпгина ҳолларда товламачилик шантаж, рекэт номи билан ҳам аталади. Лекин шантаж ҳам, рекэт ҳам товламачиликдан фарқ қилади. Шантаж – шахсий шарманда қиладиган маълумотларни ошкор этиш билан қўрқитиб, бирон-бир ҳаракатни содир этиш бўлса, рекэт бир неча шахслар томонидан дўқ қилиш, зўрлик ишлатиш ва қўрқитиш орқали амалга ошириладиган қилмишдир.

Товламачиликнинг объекти ўзгаларнинг мол-мулки, мол-мулкка бўлган ҳуқуқи, жабрланувчи шахсларнинг соғлиғи, шаъни ва қадр-қимматидир.

Мол-мулк, мол-мулкка бўлган ҳуқуқ, мулккий йўсиндаги ҳаракатлар (муайян ишни бажарилишини хизмат кўрсатишни ва ҳ.к.) товламачилик жиноятининг предмети бўлиши мумкин.

Мол-мулкка бўлган ҳуқуқ - шахснинг ўзига тегишли мол-мулкка эгалик қилиш, ундан ўз хоҳишига кўра ҳамда ўз манфаатларини кўзлаб фойдаланиши ва тасарруф этиши, шунингдек ўзининг мулккий ҳуқуқи ким томонидан бузилишидан қатъи назар, унингмулккийҳуқуқлари бузилишининг бартараф этилишини талабқилишҳуқуқидир.

Айбдор товламачиликни содир этаётиб мулкка бўлган ҳуқуқни талаб қилмай, ўзганинг мол-мулкидан фойдаланиш ёки уни тасарруф этиш ҳуқуқини талаб қилиши ҳам мумкин.

Товламачиликнинг предмети фақат ўзганинг мол-мулки ёки унга бўлган ҳуқуқи бўлиши мумкин.

Товламачилик мулкка қарши ғаразли жиноятлардан бири ҳисобланади. Товламачиликнинг ижтимоий хавфлилиқ хусусияти унинг нафақат мулкчиликка, балки мулкчилик манфаатларининг мустақил шакли сифатида намоён бўлувчи бошқа (мажбурият юкловчи, мерос бўлиб ўтувчи, уй-жой каби) мулккий муносабатларга ҳам тажовуз қилишидан иборат.

Суд-тергов амалиётида товламачиликни босқинчилик ва ўғри ликдан фарқлашда кўп муаммолар мавжуд. Шунинг назарда тутиш керакки, босқинчилик ва талончиликда зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш мулкни эгаллаб олиш ёки талон-торож қилинганидан сўнг уни ушлаб қолиш воситаси бўлиб хизмат қилса, товламачиликда ушбу қўрқитиш жабрланувчининг иродасини сўндириш ва уни товлама- чининг талабларини бажаришга мажбур этиш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Шуни ҳам назарда тутиш керакки, босқинчилик ва талончиликда ўзганинг мулкни эгаллаб олиш кўрқитиш билан бир вақтда содир бўлади, товламачиликда эса, айбдор жабрланувчининг мулкни келажакда қўлга киритади.

Агар товламачиликни содир этишда кўрқитиш жабрланувчига ҳеч қандай таъсир кўрсатмаган бўлиб, товламачи ўша вақтдаёқ ўзганинг мулкни талон-тарож қилган бўлса, унинг ҳаракатлари ўзганинг мулкни товламачилик қилиш ва кўрқитишга қараб, босқинчи-лик ёки талончилик сифатида жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиниши керак.

Товламачиликни босқинчилик ва талончиликдан фарқлашда товламачиликда зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш мулкни зўрлик ишлатаётган вақтда эмас, балки келажакда қўлга киритишга қарати-лишига эътибор бериш лозим. Агар кўрқитиш амалда ишлатилса, қилмиш ЖКнинг товламачилик ҳақидаги моддаси билан ва асослар бўлганда, кўрқитиш амалга **ошириляётганда содир этилган ҳаракат учун жавобгарликни назарда тутувчи** моддаси билан ҳам квалификация қилиниши лозим. Товламачиликни босқинчилик ва талончиликдан фарқлашда товламачиликда зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш мулкни зўрлик ишлатаётган вақтда эмас, балки келажакда қўлга киритишга қаратилишига эътибор бериш лозим. Агар кўрқитиш амалга оширилса, қилмиш ЖКнинг товламачилик учун жавобгарлик белгиланган моддаси ва асослар бўлганда, кўрқитиш амалга ошириляётганда содир этилган ҳаракат учун жавобгарликни назарда тутувчи моддаси билан ҳам тавсифланиши лозим.

Айтилганларнинг барчаси ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимларидан мазкур турдаги жиноятларни тергов қилиш ва унга қарши кураш чораларини белгилашда ушбу жиноятнинг криминалистик хусусиятларига алоҳида аҳамият беришлари лозимлигини тақозо этади.

Қуйидагилар товламачилик жинояти бўйича дастлабки маълумотлар манбаи бўлиб, хизмат қилади:

- жабрланувчиларнинг арзлари
- махсус тезкор қидирув тадбирлар ўтказилиши натижасида олинган фактлар;
- жиноят шохидларнинг кўрсатмалари (хабарлари);
- мансабдор шахслар хабарлар;

Товламачилик жинояти асосан қуйидаги усуллар орқали содир этилади:

- зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш.
- мулкка шикаст етказиш ёки уни нобуд қилиш билан кўрқитиш.
- маълумотларни ошкор қилиш билан кўрқитиш.
- корупсион жиноятлар содир этиш ёки мансаб қоидалар бузишга ундаш кўрқитиш.

Товламачилик жиноятини яшириш усуллариға қуйидагиларни киритиш мумкин:

- жиноят предметларини олди-сотти қилиш ҳаракатларини амалга ошириш ниқоби остида ҳаракат қилиш;

- айбдорларнинг бошқа касб эгаси сифатида ниқобланиши;
- жинойт предметларини яшириш;
- жинойт содир этилган жойда сохта излар қолдириш;
- ёлғон ва жони яратиш;
- предметлар устида қолдирилган қўлнинг бармоқ изларини ўчириш;
- жинойтдан жабр кўрган ва шохидларини кўрқитиш орқали кўндириш жиний жавобгарликдан қочиш;
- жинойтнинг алоҳида ҳоллатлари юзасидан сўроқ вақтида гапирмаслик;
- кўрсатув беришдан бош тортиш;
- била туриб ёлғон кўрсатувлар бериш ва бошқ.

Товламачилик жинойтининг содир этиш жойи ва вақти ҳақидаги маълумотлар. Ушбу жинойтлар асосан шаҳарларда кўпроқ содир этилади. Мазкур жинойт вақт танламайди куннинг хара қандай вақтида содир этилади. Бироқ, таҳлил қилинаётган жинойт кунинг кечки вақтларида ҳам содир этилиши мумкин.

Товламачилик жинойтни содир этишнинг усуллари турли-тумандир. Уларнинг рўйхатига қуйидагилар киради: – ишни бажариш, хизматлар таклиф этиш ва товарни паст нархда ёхуд текинга бериш; - жабрланувчи учун олдиндан нохуш бўлган шартномани тузиш; - қарздор ва қарз берувчи ўртасида фоизлар тўлаш бўйича олдиндан келишув бўлмаган бўлса, берилган қарз учун фоиз талаб қилиш учун кўрқитиш;

Товламачилик жинойтни содир этиш чоғида жинойтчилар томонидан қолдириладиган излар жуда ҳам ранг-баранг бўлиб, улар жинойтнинг турлари, шунингдек, содир этиш усулларига боғлиқдир. Уларни топилган жойи бўйича ҳам, ушбу изларни ҳосил қилган объектлар бўйича ҳам таснифлаш мумкин. Тасодифий шахслар изларини истисно қилганда, қуйидаги из ҳосил қилувчиларни ажратиш мумкин: жинойтчи; жабрланувчи; жинойт қуроли; тажовуз предмети; атроф-муҳит. Қоида тариқасида, биринчи навбатда, жабрланувчи ва жинойтга шохид бўлган шахслар қолдирадиган изларни кўриб чиқиш ўринлидир. Тергов ва суриштирув чоғида жабрланувчи, баъзан эса гувоҳлар ҳам жинойтчининг ташқи кўринишини тўлиқ тасвирлаб берадилар ва одатда уни аниқ таниб оладилар. Шунингдек, моддий излар ҳам аниқланиши мумкин, бироқ кўпинча уларни аниқлаш муаммо туғдиради. Баъзан уларни очишга фақатгина тезкор қидирув воситалари ва усуллари орқали эришилади.

Жинойтларни очиш, фош қилишни ташкил этиш ва тергов қилишни ташкиллаштиришнинг самарадорлигини таъминлаш учун: тергов-тезкор гуруҳининг ҳодиса рўй берган жойга имкон борича, тезроқ етиб келиши, жинойт иши қўзғатиш ва дастлабки тергов ишларини бошлаш тўғрисида тезкорлик билан қарор қабул қилиш, барча зарур куч ва воситаларни кечиктирмай ишга жалб этиш, ўтказиладиган тергов ҳаракатлари ва тезкор-қидирув тадбирларни танлаб олиш, тергов тадбирларининг,

тезкорлиги, узлуксизлигига риоя қилиб, уларни барча тергов-тезкор гуруҳининг таркибидан фойдаланган ҳолда кенг миқёсда ўтказиш, ўта кам вақт сарфлаган ҳолда имкон борича кўпроқ маълумотлар йиғиш ва уларни тўплаш, бирга иш юритаётган органларга ва ҳамкор ташкилотларга тезкорлик билан маълумотлар йиғиш тезкор тадбирини ўтказиш, муайян маълумотдан хабардорларни тезда топиш ва улар билан сўров тадбирларини тезликда ўтказиб улардан тушунтиришлар олиш тезкор равишда тезкор кузатув тадбирларини амалга ошириш орқали жиноятчини топиш жиноятни фош этиш амалга ошириш лозим.

Ўзининг мазмуни бўйича жинойий ҳолатлари ҳар-хил бўлиши мумкин. Бу эса терговчининг кечиктириб бўлмас тергов ҳаракатлари ва тезкор қидирув ходимининг тезкор қидирув тадбирларини қўллашдаги ҳамкорлик орқали тезкор қидирув ходими жинойий ходиса ҳолатидан келиб чиққан ҳолда, жинойий ходиса юзасидан тактик қарорларни қабул қилиш, мисол учун тезкор ходим ходиса гувоҳ шохидлар яқин атрофдаги шахслар билан сўров тадбирларини ўтказиб жиноятчи шахс ҳақида маълумот олиб ушбу шахсни топишда маълумотлар йиғиш тезкор тадбир ўтказиб ҳамкор органларга сўров йўбориб маълумотлар йиғиш тадбирини ўтказди, жабрланувчидан талон тарож қилинган буйумлар қимматбаҳо тошлар телефон аппаратлари бўлса уларни ҳужжатлари олиниб сўровлар юборилади мисол учун телефон бўлса шахс телефон ҳужжатлари олиниб кибержиноятчилик марказларига жўнатилиб телефон маълумотлари кўтартирилиб ушбу маълумотлар орқали қидирув тадбирлари ўтказилади ва жиноят содир етган шахсни топиб қонуний чора кўрилади. Бундан ташқари товламачилик жиноятини содир этиш вақти ва жойи тўғрисидаги маълумотларни тадқиқ этиш, орқали такроран содир этилаётган жинойий ходиса ва ҳолатлар юзасидан, бундан ташқари жабрланувчилардан қўрқитиш орқали пул талаб қилаётган шахсларга қонуний чора кўриш сўраган мурожатлари бўйича тезкор қидирув ходими тезкор эксперимент тадбирини ўтказиш чорасини кўриб жиноят содир етмоқчи бўлган шахсларга сўраётган талаб қилаётган нарсаларини беришга жабрланувчиларни кўндириб улар билан алоқага чиқариб жабрланувчи шахслардан талаб қилаётган нарсаларни бериш ишни бажариш вақтида тезкор гуруҳ томонидан ашёвий далилар билан ушлаш чораларини кўради ва жиноят такроран содир этишга чек қўяди. Шунингдек ички ишлар органларининг тезкор ходимлари ва бошқа соҳавий хизматлар ишларини тўғри ташкиллаштириш орқали жиноятни жиловлашга ҳаракат қилиш, мисол учун патруль-пост хизматлари ишини тўғри ташкил қилиш, тезкор қидирув гуруҳлари экипажларининг мақбул йўналишларини белгилаш ҳамда тезкор қидирув ходимлари тунги тезкор кузатув тадбирларини йўлга қўйиш орқали тезкор кузатувлар натижасида содир этилиши мумкин ёки содир этилаётган жиноятларга иссиқ изидан очиш уларни фош этиш муҳим аҳамият касб этади.

Товламачилик жиноятлари бўйича тезкор тадбирлар ўтказиш орқали жиноят очиш далиларни йиғиш гумондор шахсни ушлаш чораларини кўриш ва жабрланувчи шахсга унинг ўзига тегишли бўлган нарсаларини топиб бериш унинг буйумларини қонуний равишда хужжатлаштириб егасига топшириш ишларини амалга ошириш лозим.

Хулоса қилиб айтганда товламачилик жинояти очикдан очик ҳар хил вақтларда одамлар кам вақтларда содир этилиши натижасида кўп инсонлар жабрланувчига айланиб жиноятчи шахс топилмай қолиши айбдорлар номалумлигича қолиб кетади шундай вазиятларда тергов ва тезкор қидирув ходимлари тезкор равишда жиноятларни фош этишга киришиб тезкор қидирув тадбирлар ўтказиб жиноят иссиқ изидан фош этиб жиноят содир этган шахсга қонуний чоралар кўрилади.